Scris de Pr. Serafim Rose
Luni, 05 Octombrie 2020 07:32

Așadar, marii filosofi ai acestei perioade aveau în vedere descoperirea întregului sistem al naturii. Drept urmare, în această epocă apar marile sisteme metafizice; filosoful poate sta comod în fotoliul său în fața unui birou, citește toate cercetările științifice și scrierile celorlalți filosofi dinaintea lui, după care construiește propria teorie cu privire la ceea ce este natura.

Un astfel de caz îl reprezintă Spinoza care a lansat ideea că există două sisteme paralele: mintea și materia, ambele aparținându-i lui Dumnezeu. Leibnitz a adus în discuție ideea de monadă – un atom primar, baza a tot ce există – care explică atât mintea cât și materia. Descartes, stând în camera lui, a ajuns la concluzia că tot ceea ce există în natură vine din intuiția ideilor clare și distincte.

Toate aceste sisteme erau, desigur, în concurență unele cu altele și se combăteau reciproc. Alte sisteme le-au răsturnat, dar idealul unei filosofii reale a naturii nu a fost niciodată realizat. Știința, în schimb, era văzută ca fiind tipul de cunoaștere care îi va aduce pe oameni la adevăr.

Întreaga perioadă iluministă este marcată de un optimism pe scară largă și este bine rezumată de poetul Alexander Pope, cel care îl privea pe Newton ca pe un model. Următoarele versuri definesc duhul care îi anima pe oameni, sentimentele lor față de vremurile pe care le trăiau și filosofia care decurgea din știința modernă:

„Toate nu sunt altceva decât parte a unui măreț întreg

Al cărui trup Natura este, iar Dumnezeu îi este suflet...

Toată Natura nu este decât o Artă necunoscută ție...

Toată întâmplarea, un sens pe care tu nu-l vezi

Toată discordia, o armonie neînțeleasă;

Tot răul subiectiv, un bine universal”

Adevărul nostru este limpede: tot ceea e există este drept

Natura și legile ei stăteau ascunse în noapte:

Dumnezeu a spus: Să fie Newton! Și s-a făcut lumină!

Minunata Lume Nou – Candide

„În epoca Rațiunii, Voltaire a pus la lucru empirismul pentru a distruge religia revelată, monarhia absolută și ascetismul creștin, în timp ce aceeași rațiune a fost folosită pentru a edifica o

teologie rațională, drepturile și legea naturală. Voltaire a spus-o răspicat: înțeleg prin religia naturală principiile moralității comune întregii rase umane. Nu conținea nimic altceva. Acest crez a fost acceptat împreună de ortodocși și de radicali, ca fiind conținutul tradiției religioase creștine.”

„În ceea ce privește problema guvernării morale a lumii, teologii raționaliști nu s-au descurcat mai bine decât predecesorii lor în ceea ce privește vechea problemă a răului. La rândul lor, nu puteau decât se se bazeze pe credința că o ordine rațională trebuie să fie o ordine morală. Unii, cum a fost Leibnitz, au scris sute de pagini pentru a demonstra că aceasta este cea mai bună dintre toate lumile posibile... Afirmația lui Pope „tot ceea ce există, este just” părea chiar și pentru cei din secolul al XVIII-lea ca o încercare a-ți face singur curaj. Alții, cum era Voltaire, erau mult prea conștienți de nedreptățile produse de natură și de oameni asupra altor oameni încât să nu fie revoltați de o asemenea credință. Candide, faimoasa povestire a lui Voltaire, nu este altceva decât o satiră la adresa filosofiei lui Leibnitz.”

Problema principală a lui Voltaire cu patriotismul avea la bază un argument umanitarist, și anume că presupunea ura față de restul rasei umane. A-ți iubi patria, conform înțelegerii comune, însemna să urăști toate celelalte neamuri... Din acest motiv, Voltaire a dus un neîncetat război de ridiculizare a exceselor patriotului. Toți își amintesc primele capitole satirice din Candide, în care eroul este atras în armata regelui Bulgariei care purta un război contra Abariei. „Nimic nu era așa de frumos, de fercheș, de strălucit și de bine orânduit cum erau cele două oștiri... Mai întâi tunurile au doborât cam șase mii de inși de fiecare parte; ... Candide, care tremura ca un filosof, se ascunse cum putu mai bine cât ținu acest măcel eroic. Bucăți de creier erau împrăștiate pe jos, alături de brațe și picioare tăiate. Candide plecă de acolo cât mai repede și ajunse în alt sat. Candide călcând pe trupuri încă vii și făcându-și drum prin dărâmături, ieși în sfârșit din teatrul războiului.”

Credința în progres

„De la începutul secolului și mai apoi a apărut și s-a tot dezvoltat o laudă a progresului realizat prin educație. Locke, Helvetius și Bentham au pus bazele acestui vis generos. Toți, indiferent de școala de gândire din care proveneau, cu excepția celor precum Malthus, care se agățau de doctrina creștină a păcatului originar, credeau cu toată puterea lor în perfectibilitatea naturii umane. În sfârșit, omenirea lua în mâinile ei puterea asupra propriei soarte. Putea face din viitor aproape tot ceea ce dorea. Distrugând greșelile prostești ale trecutului și întorcându-se la o cultivare rațională a naturii, nu exista practic vreo limită pe care bogăția umană să nu o poată transcede.”

„Pentru noi este greu să ne dăm seama cât de recentă este această încredere în progresul uman. Lumea antică părea că nu avea acest concept. Grecii și romanii se uitau mai degrabă înapoi la o vârstă de aur din care omul a decăzut. Evul Mediu nu putea accepta, desigur, un asemenea gând. Renașterea, care a realizat în fapt atât de multe, nu putea concepe că omul se va mai putea ridica vreodată la nivelul măreței antichități. Toate gândurile ei se îndreptau spre trecut. Doar odată cu ascensiunea științei, în secolul al XVII-lea, au putut oamenii să îndrăznească a se bucura de o asemenea ambiție. Lui Fontanelle, a cărui lungă viață se întinde de pe timpul lui Descartes până în vremea Enciclopediei, îi aparține meritul principal în instalarea credinței în progres, în secolul al XVIII-lea. El era un popularizator al științei carteziene și spera că prin știință și rațiune Europa nu doar că va egala, dar va și depăși antichitatea. În opinia lui, toți oamenii sunt făcuți din același aluat: suntem la fel ca Platon și Homer, doar că noi avem un tezaur mai bogat de experiență acumulată decât ei. Oamenii se închină la bătrâni pentru înțelepciunea și experiența lor. Noi, modernii, suntem cei care reprezentăm bătrânețea lumii, iar anticii tinerețea ei. Un om de știință de astăzi cunoaște de zece ori mai multe lucruri decât un om de știință care trăia sub Augustus. Atâta vreme cât oamenii continuă să acumuleze cunoaștere, progresul va fi la fel de inevitabil precum creșterea unui copac, fără să existe vreun motiv pentru a suspecta că dezvoltarea lui se va opri.”

„Pentru noi această opinie va părea aproape o platitudine, dar contemporanilor lui Fontenelle le apărea ca fiind cea mai mare erezie. S-a trezit implicat într-o bătălie furioasă și toată Franța s-a poziționat în conflictul dintre Antici și Moderni... În privința rezultatului nu existau dubii. Toți oamenii de știință, de la Descartes încoace, îi disprețuiau pe antici și purtau mai departe stindardul credinței în progres. Spre mijlocul secolului următor a fost recunoscut în mod limpede că doar în literatură ar mai putea avea anticii vreo întâietate. Dar odată cu respingerea gustului clasic, odată cu ascensiunea romantismului, anticii au pierdut și această bătălie.”

„I-a revenit lui Condorcet sarcina de a rezuma toate speranțele și încrederea epocii”

La sfârșitul secolului al XVIII-lea a existat un mare filosof al progresului, Condorcet, care a scris o istorie a progresului spiritului uman în care a afirmat: „consecința operei mele va fi aceea de a arăta prin raționamente și fapte că nu există nicio limită în perfecționarea puterilor omului. În realitate, perfectibilitatea umană este indefinită; progresul acestei perfectibilități, independent de orice putere care ar dori să-l oprească, nu are altă limită decât durata pământului pe care natura ne-a plasat. Fără îndoială că acest progres poate merge mai repede sau mai încet, dar nu va merge niciodată înapoi. Cel puțin atâta vreme cât pământul ocupă același loc în sistemul universului și legile generale ale acestui sistem nu produc o distrugere generală a globului, sau schimbări care nu vor mai permite rasei umane să se prezerve, să își pună în funcțiune aceleași puteri și să găsească aceleași resurse.”

El credea că principiile Iluminismului „se vor răspândi pe întreg pământul; libertatea și egalitatea, o egalitate reală din punct de vedere economic, social și intelectual se vor consolida continuu. Pacea va domni pe pământ. Războiul va ajunge să fie considerat cea mai mare năpastă și cea mai mare dintre crime, dacă nu mai mult decât atât. O organizare mai bună a cunoașterii și o îmbunătățire inteligentă în calitatea organismului uman însăși, vor conduce la dispariția bolilor și la prelungirea indefinită a vieții umane, chiar la obținerea în fapt a condițiilor perfecte pentru bunăstarea umană.”

Mai departe, Condorcet afirmă: „Ce imagine a naturii umane, eliberată de lanțurile sale, scăpată din imperiul șansei ca și din cel al dușmanilor progresului, avansând cu pasul sigur și ferm pe cărarea adevărului, virtuții și fericirii, i se prezintă filosofului pentru a-l mângâia pentru greșelile, crimele și nedreptățile care există încă pe pământ și a căror victimă el este adesea! Contemplând această viziune el primește răsplata eforturilor sale pentru progresul rațiunii și pentru apărarea libertății. El îndrăznește să le lege de lanțul veșnic al destinului uman. Acolo găsește el adevărata recompensă pentru virtute, plăcerea de a crea un bun durabil, pe care destinul nu îl poate distruge prin niciun fel de sperietoare, aducând înapoi prejudecățile și sclavia. Pentru el această contemplație reprezintă un adăpost în care memoria persecutorilor săi nu îl poate urmări; unde, trăind în mintea sa cu omul căruia i-au fost stabilite drepturile conform demnității naturii sale, el îl iartă pe acela pe care avariția, frica sau invidia îl chinuie și îl corup. Acolo el trăiește cu adevărat alături de semenii săi, într-un paradis pe care l-a creat rațiunea sa și pe care iubirea sa pentru umanitate îl îmbogățește cu cea mai curată dintre bucurii.”

Un alt istoric din acele vremuri, J.G. Buhle, a scris o istorie a filosofiei, în care afirmă: „ne apropiem acum cu studiul nostru de cea mai recentă perioadă din istoria filosofiei, care este cea mai remarcabilă și strălucită perioadă a filosofiei, ca și a științelor, artelor și civilizației umane în general. Sămânța plantată în secolele precedente a început sî încolțească în secolul al XVIII-lea. Despre niciun secol nu se poate spune cu atâta îndreptățire că a folosit realizările trecute pentru a aduce umanitatea la o mai mare perfecțiune fizică, intelectuală și morală. A atins o înălțime pe care, având în vedere limitările naturii umane și cursul experienței trecute, am fi surprinși să vedem că geniul generațiilor viitoare o va păstra.”

Există un mesaj interesant care a fost plasat în turla bisericii din Gotha, în Germania, în anul 1784, și care era adresat posterității. Acesta este mesajul din 1784: „Epoca noastră ocupă cea mai fericită perioadă a secolului al XVIII-lea. Împărații, regii, prinții coboară omenește din înălțimile lor înfricoșătoare, disprețuiesc pompa și splendorile, devin tați, prieteni și confidenți ai poporului lor. Religia își sfâșie veștmintele preoțești și apare în esența sa divină. Iluminismul face mari progrese. Mii dintre frații și surorile noastre care înainte trăiau într-o trândăvie

sanctificată (adică monahii – n.P.S.R.) sunt dați înapoi statului. Ura sectară și persecuția pentru libertate de conștiință dispar. Iubirea de oameni și libertatea de gândire câștigă întâietate. Artele și științele înfloresc, iar privirea noastră lungă penetrează adânc în laboratorul naturii. Meșteșugarii ca și artiștii ating perfecțiunea, cunoașterea utilă se răspândește printre toate clasele. Aici aveți o descriere fidelă a vremurilor noastre. Nu ne priviți de sus ca și cum ați fi mai sus decât noi și ați vedea mai departe. Mai bine recunoașteți în tabloul pe care vi l-am desenat cât de curajos și energic am muncit pentru a vă ridica la poziția pe care o dețineți acum și să vă mențineți în ea. Faceți la fel pentru urmașii voștri și veți fi fericiți."

Când analizăm aceste idei despre natură, artă și virtute, când ne gândim la ideea că există posibilitatea ca omul să fie fericit pe acest pământ și să dețină o cunoaștere perfectă, iar artele să înflorească, practic ni se spune în mod direct că avem de-a face cu raiul pe pământ.

Aici găsim rădăcina pentru tot ceea ce s-a întâmplat în lume în ultimele două secole. Toate ideile pe care le au oamenii astăzi, sau cel puțin majoritatea lor, provin din această epocă. Iar dacă acum acest optimism timpuriu ne pare foarte naiv, trebuie să înțelegem în continuare de ce este naiv și de ce nu corespunde adevărului. Așadar, va trebui să privim la miezul acestei filosofii pozitive pentru a vedea ce germeni, care existau deja pe atunci, au condus la consecințe negative și la răsturnarea acestei filosofii optimiste.

Dar înainte de a trece la acest capitol, va trebui să ne mai uităm la un aspect foarte interesant. Deși pare ceva foarte superficial, dacă ne gândim serios, cu toate acestea, în perioada de care vorbim a existat o mare înflorire a artelor. În fapt, sunt mulți cei care susțin că artele din Apus nu au mai atins vreodată standardul acestor vremuri, mai ales în muzică, unde se poate vorbi de o epocă de aur a muzicii occidentale.

Așadar, va trebuie să ne uităm la partea frumoasă pentru a vedea de ce a apărut această înflorire a artelor, mai ales în condițiile în care se fundamenta pe ceva foarte superficial. Acesta va fi subiectul următorului nostru curs.